

УДК 316.346.32-053.9:364.444

ПРОБЛЕМИ ДОГЛЯДУ ЗА ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ. ПАЛІАТИВНА І ХОСПІСНА ДОПОМОГА В УКРАЇНІ

Сопко Руслана Іванівна
м. Ужгород

Актуальність статті, обумовлена соціальними, економічними і морально-етичними проблемами, обумовленими прогресуючим старінням населення в Україні. Основна увага приділена аналізу проблеми організації догляду за людьми похилого віку. Охарактеризовано напрями паліативної та хоспісної допомоги за участі установ соціального захисту і охорони здоров'я. Проаналізовано сучасний стан та специфіку діяльності хоспісу.

Ключові слова: люди похилого віку, старіння населення, догляд, паліативна допомога, хоспіс.

Задоволення потреб людей похилого віку становить своєрідний виклик для сучасного суспільства, оскільки відношення до проблем цієї категорії населення показує як рівень матеріального, так і духовного суспільного розвитку країни. В Україні щорічно зростає потреба в хоспісах, адже за наявності вибору будь-хто, помираючи, віддав би перевагу підтримці друзів і близьких, а не завершенню життєвого шляху в галасливій лікарняній палаті в оточенні байдужих людей. Саме тому паліативна допомога є важливою складовою системи охорони здоров'я та соціального захисту громадян України, вона забезпечує реалізацію прав людини на гідне завершення життя та максимальне зменшення фізичних і духо-

вних страждань людини.

Одним з основних завдань паліативної допомоги є «створення нової форми медико-соціального забезпечення державно-благодійної медицини». Принципова новизна полягає в сприйнятті хворого не як виключно фізичного організму, в якому відбуваються ті чи інші біохімічні та фізіологічні процеси, а як цілісної особистості. Саме у такому розумінні визначаються стиль і метод роботи хоспісу, підбір контингенту його співробітників, форми його діяльності. Паліативна медицина, що дозволяє оптимізувати якість життя невиліковних пацієнтів та їхніх родичів, має отримати свій подальший розвиток в структурі вітчизняних систем охорони здоров'я та соціального захисту населення.

За характеристикою демографічної ситуації Україна належить до демографічно старих країн світу. Частка населення віком 60 років і старших становить понад 11 мільйонів осіб (або 23,9%), кількість людей, старших за 75 років, дорівнює близько 3,5 млн. осіб, і їх кількість буде невпинно зростати. Постаріння населення в Україні, як і в інших країнах Європи, призводить до збільшення кількості людей, які помирають у старечому віці від хронічних соматичних хвороб, що супроводжуються важкими фізичними та психічними розладами, і потребують паліативної та

хоспісної допомоги [1].

Проблеми паліативної і хоспісної допомоги відображені у статтях Глушко Л.В., Позур Н.З., Сарапук О.Р., Вольф О.О. та ін. Також детальний аналіз актуальних питань паліативної допомоги та аналізу розвитку в Україні висвітлено у наукових публікаціях Інституту паліативної і хоспісної медицини МОЗ України, авторами яких є Губський Ю.І., Царенко А.В., Андрішин Л.І., Злотник Т.В., Панько Н.Я., Сердюк В.Г., Чайковська В.В., Коллякова О.М. та ін.

Однак, незважаючи на актуальність проблеми прогресивного старіння населення, на сьогоднішній день немає чіткої характеристики проблем пов'язаних з доглядом людей похилого віку. Тому *метою* статті є узагальнений аналіз проблеми догляду людей похилого віку, характеристика діяльності хоспісу та напрямів паліативної соціальної допомоги в Україні.

Люди похилого віку, зважаючи на свій вік, часто мають декілька захворювань, нерідко — психічно-емоційні розлади та соціальні проблеми, що вимагає кваліфікованої, комплексної та мультидисциплінарної допомоги. Реалізація такої допомоги можлива за умови координованої та узгодженої роботи закладів, що належать до різних міністерств і відомств. В Україні через відсутність налагодженої і усталеної системи паліативної допомоги досить часто люди похилого віку залишаються сам на сам зі своїми проблемами: біль, страждання через розлади органів та систем життєдіяльності, відсутність необхідного догляду і психологічної підтримки, самотність та соціальна ізоляція.

Традиційно у вітчизняній науковій літературі основні форми соціальної роботи з людьми похилого віку зводять до реабілітації (медичної чи соціальної, яку часто надають у великих стаціонарних закладах) та соціальної допомоги. При цьому соціальна допомога людям похилого віку досить часто спрямована на задоволення потреб у самообслуговуванні, здійснення якого неможливе або ускладнене внаслідок втрати людиною чи обмеження тих або інших функцій. Однак у світовій практиці існує думка, що загальні форми допомоги повинні орієнтуватися переважно на запобігання втрати здатності до самообслуговування або обмеження негативних наслідків цього.

При організації догляду за людьми похилого (від 60 до 74 років) та старечого (понад 75 років) віку основну увагу приділяють деонтологічним аспектам. Догляд за хворим похилого віку набагато більш складний, ніж догляд за хворими інших вікових груп, і вимагає більше уваги, психологічних зусиль та часу. При цьому, головним принципом догляду за таким хворим є повага до нього, терпиме ставлення до його фізичних та психічних вад (дратливість, балакучість, іноді — незрозумілі забаванки недоумкуватість тощо).

Хворі похилого віку, як правило, важко переносять зміни звичного життєвого стереотипу і погано пристосовуються до нового для них середовища. Якщо немає категоричних показань до госпіталізації, бажано, щоб людина похилого віку знаходилася дома, в колі сім'ї. При догляді за такими хворими треба бути тактовними та уважними, терпляче від-

повідати на запитання, які хворий надмірно може повторювати, постійно нагадувати про час приймання ліків та проведення процедур. Має важливе значення також створення оптимального лікувально-охоронного режиму для хворих похилого віку. Часто у них спостерігаються і розлади режиму сну: сонливість і сон вдень та безсоння вночі.

За даними національних та міжнародних експертів, в Україні щороку близько 500 тисяч осіб потребують паліативної та хоспісної допомоги, зокрема, дорослих і дітей в термінальних стадіях онкологічних і серцево-судинних захворювань, СНІДу і туберкульозу, хворих з важкими травматичними і дегенеративними ураженнями головного і спинного мозку, периферичної нервової системи і опорно-рухового апарату, інвалідів та людей похилого віку тощо. Окрім того, члени сім'ї паліативних пацієнтів також потребують професійної допомоги. Коли в сім'ї з'являється невиліковно хвора людина, особливо впродовж останніх місяців та тижнів перед смертю, це спричиняє зниження якості життя усієї родини та стає причиною важких психоемоційних, соціальних та економічних розладів її функціонування. Тому, окрім спеціалізованої медичної допомоги, такі пацієнти та їхні близькі також потребують відповідної психологічної і духовної підтримки. Все це і становить сутність паліативної допомоги. Якщо до кількості паліативних хворих додати ще по 1 – 2 родичів, які доглядають за ними, то виходить, що близько 1,5 млн. осіб щороку потребують паліативної та хоспісної допомоги, страждаючи від фізичного та морального болю, від безсилля допомогти рідній людині. Мільйони наших громадян змушені витрачати свій робочий час для догляду за помираючими, що завдає державі та сім'ям значних економічних втрат. За попередніми експертними оцінками, в Україні повинно бути не менше 3 тис. стаціонарних ліжок для паліативної і хоспісної допомоги. За підрахунками експертів ВООЗ, потреба в паліативній допомозі становить на 100 тисяч населення в середньому 7 ліжок у стаціонарах і 10 хворих, які потребують паліативної допомоги вдома. Виходячи з цього, в Україні повинно бути не менше 3,7 тисяч паліативних ліжок. Крім цього, близько 85 тисяч хворих щоденно потребують паліативної допомоги вдома [2].

Слід зазначити, що на сьогодні система охорони здоров'я в Україні поки що не може забезпечити доступність паліативної допомоги для більшості людей, які її потребують. Тому реформування системи медичної і соціальної допомоги для населення літнього віку в Україні потребує нових сучасних форм багаторівневої геріатричної підготовки кадрів. Зростання обсягів допомоги людям літнього віку та зміни її структури потребують удосконалення мультидисциплінарної підготовки медичних і соціальних працівників, а також волонтерів і населення.

Науковою базою для геріатричної служби і організації медичної допомоги літнім людям в Україні є Державна установа «Інститут геронтології ім. Д.Ф.Чеботарьова Академії медичних наук України» [3]. До останнього часу геріатрична підготовка на додипломному рівні в Україні не мала обов'язкового характеру, а післядипломне навчання здійснювалося планово для лікарів на єдиній профільній кафедрі На-

ціональної медичної академії післядипломної освіти ім. П.Л.Шупика (НМАПО) у співпраці з Інститутом геронтології НАМН України, а також, епізодично, в інших закладах для медичних і соціальних працівників.

У межах виконання Україною Мадридського міжнародного плану дій щодо старіння, з ініціативи Інституту геронтології та Уряду України за підтримки Програми зі старіння ООН у 2005 р. було створено Державний навчально-методичний геріатричний центр (ДНМГЦ) НМАПО імені П.Л.Шупика, основним завданням якого є організація та координація до- та післядипломної геріатричної підготовки медичних і соціальних працівників, волонтерів і самого населення, надання організаційно-методичної та лікувально-консультативної допомоги геріатричним закладам [4]. Створення Центру і проведення за його участі семінару з проблем старіння у Верховній Раді України були відзначені у доповіді Генерального секретаря ООН серед значних світових досягнень у організації допомоги людям літнього віку. Разом з державними і громадськими організаціями ДНМГЦ розробляє і впроваджує стандартизовані мультидисциплінарні програми підготовки з геріатрії викладачів, медичних і соціальних працівників, волонтерів, військових альтернативної служби, а також програми фізичної і психологічної реабілітації для людей старших вікових груп (програми передпенсійної підготовки, університети третього віку, школи здоров'я тощо) і для працівників системи медико-соціальної геріатричної допомоги. Слід зазначити, що, на думку фахівців ВООЗ, лікарі мають проходити підготовку і підвищення кваліфікації з проблем старіння незалежно від спеціалізації [6].

З кожним роком у нашій країні набуває все більшої актуальності проблема розвитку паліативної та хоспісної допомоги, особливо якщо це стосується самотніх літніх хворих, або тих, близькі яких не можуть забезпечити необхідного догляду. З 2008 року започатковано нідерландсько-український освітній медичний проект МАТРА [5], метою якого є проведення навчання українських медичних сестер та викладачів медичних училищ і коледжів з питань покращання догляду у хоспісах за людьми літнього віку в Україні. За підтримки проекту МАТРА та Фонду ООН в галузі народонаселення (ЮНФПА) разом з Інститутом геронтології розпочато створення в Україні мережі центрів для інформаційної підтримки людей літнього віку та проведення навчання населення принципам здорового способу життя і активного довголіття.

Підтримка міжнародного фонду «Відродження» та Інституту паліативної медицини (Сан Дієго, США) дала змогу розробити і впроваджувати програми для підготовки викладачів, лікарів і медичних сестер з питань надання паліативної допомоги. Однак в Україні наразі надто великим є розрив між потребою у хоспісних ліжках та реальною їх кількістю: за розрахунками міжнародних експертів цей розрив менше від потреби у 4-5 разів, і ще більша кількість пацієнтів у термінальній стадії захворювань потребують хоспісної допомоги вдома. І це при тому, що ані кількість таких закладів, ані матеріально-техніч-

на база діючих хоспісів і відділень хоспісної допомоги не відповідають міжнародним стандартам, а умови перебування хворих в цих закладах не відповідають сучасним вимогам.

В Україні сьогодні функціонує низка закладів хоспісної допомоги, найбільші з яких знаходяться в Івано-Франківську, Харкові, Львові. Також у деяких регіонах при онкологічних диспансерах відкриті відділення паліативної допомоги, в яких розгорнуто ліжка для паліативних хворих. У 2008 р. була створена Координаційна Рада з паліативної та хоспісної допомоги при МОЗ України, яка 12 червня 2008 р. прийняла рішення «Про план діяльності з розроблення Концепції та Державної програми паліативної та хоспісної допомоги в Україні на 2010-2014 роки». Розроблений за допомогою міжнародних організацій проект Концепції Державної цільової програми розвитку паліативної та хоспісної допомоги на 2010-2014 рр. був рекомендований Координаційною Радою після громадського обговорення та поданий на розгляд до Кабінету Міністрів України [7].

Задля формування в Україні сучасної системи паліативної медицини, спрямованої на надання медико-соціальної допомоги пацієнтам з невиліковними хворобами та обмеженим строком життя, в якості базового науково-методичного закладу з питань паліативної та хоспісної допомоги створено Державне підприємство «Інститут паліативної та хоспісної медицини».

Слід зазначити, що 12.04.2013 року вперше на Закарпатті у м. Ужгород була організована конференція «Напрямки, проблеми та перспективи розвитку паліативної та хоспісної допомоги населенню Закарпатської області» та проведений міжнародний семінар «Розвиток волонтерського руху в паліативній допомозі на Закарпатті» у рамках проекту Європейської програми транскордонного співробітництва HUSKROVA ENPI CBC Programme 2007-2013.

Паліативна і хоспісна допомога в Україні, яка започатковується, уже відтепер потребує комплексного підходу, який, на нашу думку, повинен, як мінімум, включити: постійний міжгалузевий науково-експертний моніторинг проблеми; прийняття (вдосконалення) законодавчих і нормативних актів; якісне збільшення обсягів фінансування, у т.ч. для створення лікувального ресурсу в медичних закладах усіх регіонів країни відповідно до потреб; відкриття (розширення) підготовки лікарів, соціальних працівників та молодшого медичного персоналу для потреб паліативної і хоспісної медицини; створення державного фонду грантової підтримки для тих інституцій громадянського суспільства, які опікуються проблемами людей похилого віку в Україні і зокрема – здійснюють волонтерську та іншу благодійну допомогу у сферах паліативної і хоспісної медицини.

Кабінет Міністрів України і зокрема, Міністерство соціальної політики України мали б розробити окрему державну цільову програму, спрямовану як на соціальну підтримку, так і на якісну зміну ставлення у суспільстві до людей похилого віку, яке б базувалось на принципах гуманізму, християнської моралі та відродження національних традицій сім'ї і поваги до старшого покоління.

Література та джерела

1. Звіт представників Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України. Доповідь на конференції. «Демографічний розвиток України і пріоритетні задачі демографічної політики». – Київ, 20-21 жовтня 2005 р. – с.34
2. Глушко Л.В. Удосконалення викладання паліативної та хоспісної допомоги на етапі післядипломної підготовки лікарів-терапевтів та лікарів загальної практики – сімейної медицини [Електронний ресурс]// Л.В.Глушко, Н.З.Позур, О.Р.Сарапук// *Практ. медицина : наук.-практ. журн.* - 2010. - Т. 16, №6. – С.119-124 – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/prmed/2010_6/Glushk.pdf - Загол. з екрану. – Мова укр.
3. Звіт за результатами дослідження щодо впровадження системи паліативної допомоги людям, що живуть з віл в рамках проекту «підтримка профілактики Віл/Сніду, лікування та догляду для найуразливіших груп населення України» 2007-2011р.р. за підтримки Глобального фонду боротьби зі СНІД, туберкульозом та малярією. –Київ, ВБО «Всеукраїнська Мережа ЛЖВ» 24.03.2010 р.
4. Мадридський міжнародний план дій по проблемам старення [Електронний ресурс] / ООН, Департамент по економіці і соціальним вопросам; Отдел социальной политики и развития. – Режим доступу: http://www.socpolitika.ru/rus/social_policy_monitoring/documents/document5491.shtml - Загол. з екрану. – Мова рос.
5. Україна: через десять років після Мадриду (стан реалізації Мадридського міжнародного плану дій з питань старіння в Україні у 2007-2012 роках). – К., 2012 р. – 132 с.
6. Стаднюк Л.А. Нові напрями кадрової політики та інформаційної підтримки при наданні медико-соціальної допомоги людям літнього віку [Електронний ресурс]-- Режим доступу: http://antiaging.org.ua/library/2010_3-tezisi-congressa.pdf. - Загол. з екрану. – Мова укр.
7. Актуальні питання впровадження системи паліативної допомоги та забезпечення прав пацієнтів з обмеженим прогнозом життя в Україні / [Ю.І.Губський, А.В.Царенко, О.О.Скорина, В.Г.Сердюк, О.Є.Бобров, О.О.Вольф] //В рб. *Право на медичну допомогу в Україні – 2008*. Харківська правозахисна група. – Харків: Права людини, 2009, с. 224 – 266.

Актуальность статьи, обусловлена социальными, экономическими и морально-этическими проблемами, обусловленными прогрессирующим старением населения в Украине. Основное внимание уделено анализу проблемы организации ухода за пожилыми людьми. Охарактеризованы направления паллиативной и хосписной помощи при участии учреждений социальной защиты и здравоохранения. Проанализировано современное состояние и специфику деятельности хосписа.

Ключевые слова: старики, старение населения, уход, паллиативная помощь, хоспис.

The paper`s topicality is conditioned by social, economic, mental and ethical problems, which appeared as a result of progressive population ageing. Much attention is given to the analysis of managing and organization of the old people care. Directions of palliative and hospice help with social protection and public health institutions involved are characterized. Up-to-date condition and specifics of hospice activity are analyzed.

Key words: old people, population ageing, care, palliative help, hospice.